

ناسنامە و سياسەتی دەرەوہی کۆمارى ئىسلامى ئىران

15-03-2021

نووسەرەکان

ناوہندی لیکۆلینہوہی رووداو

کورتە : کۆمارى ئىسلامى ئىران شوناس يان ناسنامەى سياسىي تايبەت بە خۆى ھەيە. ئەو ناسنامەيە سى رەھەندی سەرەکی ھەيە، کە بریتين لە رەھەندی پروابوون بە ئىرانشار، رەھەندی شۆرشگىرى و رەھەندی ئىسلامى-شىعى، کە کۆى ئەمانەش لە سياسەتى نۆدەولەتيدا رىنیشاندەريەتى. بۆيە سياسەت و رەفتارى دەرەکی ئىران لەسەر بنەماى جۆرىک لە عەقلانىيەتى ئايىنى-ئەخلاقى و ئايدىاليستى پىناسە دەکرىت.

پىشەكى

كۆمىرى ئىسلامىي ئىران شوناس يان ناسنامەسى سىياسىي تايىت بە خۇي ھەيە. ئەو ناسنامەيە سى رەھەندى سەرەكىي ھەيە، كە برىتىن لە رەھەندى بېروبوون بە ئىرانشار، رەھەندى شۆرشگىرى و رەھەندى ئىسلامى-شىعى، كە كۆي ئەمانەش لە سىياسەتى نۆدەولەتيدا رېئىشاندەريەتى. بۆيە سىياسەت و رەفتارى دەرەكىي ئىران لەسەر بىنەماي جۆرىك لە عەقلىنىيەتى ئايىنى-ئەخلاقى و ئايدىيالىستى پىناسە دەكرىت. لە كۆمىرى ئىسلامىي ئىراندا، بەھۇي ئەوھى كە سرووشتى رەوايى و ھىز بېروايىيە(عەقىدەتتەيە)، لەئەنجامدا سىياسەتى دەرەھى ئىرانىش ئايدىيولۇزىيەيە و پاراستنى دەسەلات و دەستەبەركردنى ھىز لە چوارچىوھى كۆمىرى ئىسلامىي ئىراندا، پەيوەندى بە پاراستنى بەرژەوھەندى و ئاسايىشى سىستەمە سىياسىيە عەقىدەتتەيەكەيەوھەيە لە ئاستى نۆخۇ و دەرەھەدا. ھەرەھە پاراستنى دەسەلاتدارىيە حوكمىرانى ئىران، گرېدراوى پەپرەوكردىنى ئەم ستراتىژەيە لە سىياسەتى دەرەھى ئىراندا؛ بۇ نموونە چۆنىيەتى پەيوەندى ئىران لەگەل ئىسرائىل و ئەمىرىكا.

گرنگى ئەم نووسىن و باسە لەوھەدايە كە لەلايەك بۇ تىگەيشتن لە ھۆكارى فراوانخووزى ناوچەيى، ھەرەھە ستراتىژ و چۆنىيەتى رەفتارى سىياسەتى دەرەكىي كۆمىرى ئىسلامىي و لەلايەكى دىكەوھە، پالئەنر و ھۆكار و ئامانج و ئامرازەكانى، پىويستە بگەپىنەوھە بۇ ناسنامەسى ئەم سىستەمە سىياسىيە ئايدىيولۇزىيەيە.

پرسى سەرەكى ئەم باسە برىتتەيە لە تىگەيشتن لە سىياسەتى دەرەھى كۆمىرى ئىسلامىي ئىران بەپىي ناسنامە سىياسى-شۆرشگىرانە-ئىسلامىيەكەي و بۇ ئەم مەبەستەش ئامانجى سەرەكى ئەم نووسىن و باسە ئەوھەيە كە وەلامى ئەم پرسىارە بدەينەوھە كە چ پەيوەندىيەك لەئىوان بەھا و ناسنامەسى كۆمىرى ئىسلامىي ئىران لەگەل سىياسەتى دەرەھى ئەو دەولەتەدا ھەيە؟ گرمانەي سەرەكى ئەم نووسىنە ئەوھەيە كە بۇ خويىندەنەوھى سىياسەتى دەرەكىي كۆمىرى ئىسلامىي ناتوانىن وەكو دەولەتتىكى ئاسايى تەنيا بۇ ھۆكارە ئاسايىشەيە مادى و بەرژەوھەندىيە ئابووورى و نەتەوھەيەكان بگەپىنەوھە. بەلكو پىويستە بگەپىنەوھە بۇ رەگەز و بىنەما و پىكھىنەرە بەھايى و ناسنامەيەكانى ئەم دەولەتە كە سىستەمە سىياسىيەكەي لەسەر دامەزراوھە، بۆئەوھى باشتر لە سىياسەتى دەرەھى ئەو دەولەتە تىگەين.

ئەم باسە لە چەند تەوھەرىك پىكىدەت. لە بەشى يەكەمدا باسى پەيوەندى ناسنامە و سىياسەتى دەرەھە بەپىي تىورى كۆنستراكتىفىزم دەكەين و لە بەشى دووھەمدا سەرچاوھەكانى ناسنامەسازى لە سىياسەتى دەرەھى كۆمىرى ئىسلامىي ئىراندا دەخەينەرەو و لە بەشى سىيەمدا كارىگەرى بەھا و نۆرمە ناسنامەيە پىكھىنەرەكانى كۆمىرى ئىسلامىي لەسەر سىياسەتى دەرەھى ئەو دەولەتە دەخەينەرەو و لە بەشى چوارەم و كۆتايىدا پەيوەندىيە ئىوان ناسنامە و سىياسەتى فراوانخووزىيە كۆمىرى ئىسلامىي ئىران لە سىياسەتى دەرەھەدا دەستىشاندەكەين و پاشان دەرئەنجامەكانى باسەكەمان دەخەينەرەو.

يەكەم: سىياسەتى دەرەھە و ناسنامە

سىياسەتى دەرەھە كۆمەلە ئامانج، ھەلۇيىست، رىياز و ئامرازىكە كە حوكومەتتىك بەرامبەر بەكە سىياسىيەكانىترى نۆدەولەتى بۇ بەدەيىنانى بەرژەوھەندىيە نەتەوھەيەكان، بەدواداچوونيان بۇ دەكات. سىياسەتى دەرەھە ھەولەدەكات كارىگەرى لەسەر رەفتارى و لاتانى دىكە بكات يان كارىگەرى لەسەر كۆي سىستەمى نۆدەولەتى ھەيىت كە ئەمەش لەھەنگاوى دروستبوونى بىرۆكەكانى بەرژەوھەندى نەتەوھەي و رىكخستىيان لەچوارچىوھى ئامانج و مەبەستى دىارىكارا و دواتر دەستىشانكردى ھۆكارەكانى ھەلومەرجى نۆخۇيى و دەرەكى كە كارىگەرى لەسەر ئامانجەكان و شىكىردنەوھى تواناكانى دەولەت و دارىشتنى پلان و ستراتىژى بۇ بەكارھىنانى تواناكان بەمەبەستى بەدەيىنانى ئامانجەكاندا ھەيە. (پلان و روى، 1375: ص 21). سىياسەتى دەرەھە گرنگى بە پرسە جۇراوچۇرەكانى وەك: پىرۇسەكانى ھەنووكەي لە ئاستى دامەزراوھە فەرمى و نافەرمىيەكانى حوكومەت، پىرۇسە دروستكردى بىرار و ستراتىژىيەكانى ھەلۇزاردنى عەقلىنى، ئامانجەكان و ئامرازەكان، ژىنگە و سرووشتى سىياسىيە نۆخۇيى، بگەرەكان و رەگەزە دەرەھەيەكانىان و تىگەيشتىيان، ئايدىيولۇزىيا، ژىپۇلىتىك و تا دوايى، دەكات. لەم روانگەيەوھە سىياسەتى دەرەھە جەخت لەسەر پىرۇسە نۆخۇيەكانى دروستكردى بىرار دەكات و سىياسەتى نۆدەولەتى تەركىز لەسەر پەيوەندى ئىوان دەولەتان وەك سىستەمىكى نۆدەولەتى و تايەتمەندىيەكانى سىستەمەكە دەكات (اقايى و رسولى، 1388: ص 7).

"كۆنستراكتىفىزم" وەك لىقىك لە تىورىيە رەخەنگەرايەكان بە خستەرووى تىگەيشتىك لە سىياسەتى ناسنامەيە ھەولەدەكات چۆنىيەتى رۇل و كارىگەرى كۆمەلە ئىوان زەينىيەكان وەكو: ناسىونالىزم، ئەتنىك، ئەژاد، مەزھەب و پىرەستىژ، لە سىياسەتى دەرەھەدا شۆفە بكات. ھەرەھە كۆنستراكتىفىستەكان بېروايانوايە كە گرنگى بابەتەكانى ناسنامەيە لەوھەدايە كە ناسنامە بەشپىكە لە پىرۇسەكانى پىكھىنەرى

ولتېڭ و له ئەنجامدا رەفتارە ئىخۇۋىي و دەرەكپىيەكان ئاراستە دەكات (كىانى، 1386: ص 111). ناسنامەي ئەكتەر/بكرهكان له ناوهندى تيۇرى كۆنستراكتىفېزىمدايە، لەم پروانگەيەو، ناسنامە برىتېيە له تيگەيشتنەكان و چاوەروانىيەكان دەربارەي (خود) كە تايبەتە بە رۆل بىنين يان بەجېھىناني ئەرك (مشيرزادە، 1385: ص 332).

بەگشتى كۆنستراكتىفېزىستەكان پروايان بە دووچۇر ناسنامە بۇ دەولتە ھەيە: يەكەميان، ناسنامەي بەكۆمەل. دووھەميان، ناسنامەي كۆمەلایەتى. ناسنامەي بەكۆمەل دەولتە بئەمەي مادى ھەيە، ھەكو: تايبەتمەندى ولت و جوگرافيا و دانىشتووان و...تاد، لەكاتىكدا ناسنامەي كۆمەلایەتى، لە ھەلسوكەوت و مامەلەي دەولتەكان لەگەل يەكترى دروستدەبېت و دەبېتە ھۆي جياوازي دەولتەكان لە يەكترى لە سيستمى ئىئودەولتەيدا (عگايى و رسولى پانى ابادى، 1389: ص 221).

لەوبارەيەو، بىرمەندى سەرەكى قوتابخانەكە، (ئەلېكساندر ونت Alexander Wendt)، لەو پروايەدايە كە گرت و كېشە ئاسايىشپىيەكان و بەم بېيە سەرھەلدانى جەنگەكان لەئىوان ئەكتەرەكاندا سرووشتى نين، بەلكوو لە ئەنجامى بەجېھىناني ئەركىكى پىرۆزە كە بۇ خۇيان، قەناعەتيان پېھىناو و رازىيان دەكات (بيليس و اسميت، 1383: ص 598).

لەروانگەي تيۇرى كۆنستراكتىفېزىزم (Constructivism)، بۇ ناسين و شىكردنەوھي رەفتارى دەولتەكان لە سيستمى ئىئودەولتەيدا، دەبېت پېش ھەرشىڭ گرنكى و سەرنج بدرېتە ناسنامەي ئەو ولتاتانە كە بۇ خۇيان پېناسەيان كردوو، كە دروستكەرى عەقلانىيەتى ئەم دەولتە و پېناسە كردنى واقعيەتە لەروانگەي ئەو ئەكتەرەوھە كە بەرژەوھەندى و ويستەكان و داخوآزيەكانى لە پىئودى لەگەل جىھانى دەرەوھەدا بنیات دەنېت. ھەرەوھە بەرگرىكردن لەم ناسنامەيە دەبېتە كارى لەپېشپىنەي سىياسەتى دەرەوھەي ھەر دەولتەتيك كە ئەمەش رەوايەتى بە رەفتارەكانى ئەو دەولتەتە دەدات و لەوانەشە بە پېچەوانەكەي راست بېت بۇ ئەكتەر و دەولتەتيكى ديكە (رسولى پانى ابادى، 1390: ص 112). لەروانگەي كۆنستراكتىفېزىستەكانەو، ناكۆكى و دژايەتى ناسنامەيى ھۆكارى سەرەكى جەنگ و پشپويە، قەيران و پشپويش بەرھەمى دروستكراوى مەملەننېيە ناسنامەيەكانە. بەم ھۆپەشەكە ھاوكارى ھەك پىرۆسەيەكى فېرېبونى كۆمەلایەتى سەير دەكرېت، كە دەبېتە ھۆي تيگەيشتنى بەكسان و ھاوبەش لە واقعيەت، ھەرەوھە دەبېتە ھۆي دووبارە پېناسە كردنەوھي بەرژەوھەندىيەكان كە ئەمەش دەبېتە ھۆي پەرەسەندى ناسنامە كۆپىيەكان يان بەكۆمەل، كە دەتوانېت ھاوكېشەي ئاسايىشى چارەسەر بكات (اسكندريان، 1383: ص 184).

لەم روانگەيەو، تيۇرى كۆنستراكتىفېزىم بۇ شىكردنەوھي سىياسەتى دەرەوھە دەتوانېت زۇر گونجاو بېت. بەھۆي ئەوھي كە بەم گرېمانەوھە دەستپېندەكات كە بكاران جىھانى خۇيان دروستدەكەن و سىياسەتى دەرەوھەش بواری ھەلېژاردنەكانە و ژىنگەبەكە تايادا بكارەكان تەفسىر دەكەن، بېيار وەردەگرن، رادەگەيەنن و جېبەجېدەكەن، بۆيە سىياسەتى دەرەوھە جوړىكە لە بنیاتان و دروستكردن، وانا ئەكتەر/بكرهكان بېياردەدەن كە واین. ھەرەوھە كارىگەرى بەھا و پېوەر (نۆرم) لەسەر سىياسەتى دەرەوھە لەپىنگەي پىرۆسەي بەكۆمەلایەتپوونەوھە دەبېت لە ھەردوو ئاستى نەتەوھي و ئىئودەولتەيدا، وانا پېوەرە ئىخۇۋىي و پېوەرە سەررو نەتەوھەيەكان (جوادى ارجمند، 1389: ص 43).

دووھەم: سەرچاوەكانى ناسنامە-سازى لە سىياسەتى

دەرەوھەي كۆمارى ئىسلامىي ئىران

مەبەست لە سەرچاوەكانى ناسنامە-ساز، كۆمەلېڭ رەگەزى بنیاتنەرەنەيە لە سيستمەكانى بەھايى و پېوەرەيدا، كە دەبنە ھۆي دروستبوون و پىنگھاتن و بەرجەستەبوونى تايبەتمەندىيەكانى كۆمەلایەتى، سىياسى و كولتورى دەولتەي ئىران، كە ئەم دەولتەتە لە دەولتەكانى ديكە جياەدەكاتەو. ئەم سەرچاوە ناسنامە-سازانە، بئەمەي لېكدانەوھە و تيگەيشتنى سىياسەت دارپژەرەنەن لە بواری پەيوەندىيە ئىئودەولتەتيەكان و سىياسەتى دەرەوھە، ھەرەوھە رووداوەكان، ئامانج و مەبەستەكانى ئەكتەرەكانى ديكە، كە لە قوئاعى دواتردا، كاردانەوھي گونجاو بەرامبەر ئەواندا پېناسە دەكات. مېژوو ئىران، ئايىنى ئىسلام و مەزھەبى شيعە، گوتارى شۆرشى ئىسلامى، جىھانى سىيەمگەرايى و ژىبۆلېتيك، ھەك بەشېڭ لە سەرچاوەكانى ناسنامە-ساز، لە سىياسەتى دەرەوھەي كۆمارى ئىسلامىي ئىراندا دەناسرېن (دەھقانى فيروز ابادى و نورى، "كتاب"، 1391: ص 70). بۇ نموونە گوتارى جىھانى سىيەمگەرايى بەكېڭ لە سەرچاوەكانى ناسنامە-سازى لە سىياسەتى دەرەوھەي كۆمارى ئىسلامىي ئىراندايە. ئەم سيستمە مانايەي بەپرواي دامەزرېنەرەن و تيۇرىسيەنەكانى كۆمارى ئىسلامى ناوھەرۆك و گەوھەرېكى دژە كۆلۇنيايىستى، دژە ئىمپىريالىستى و دژە ھەژمونگەرايى لە خۇيدا ھەلگرتووھە. جىھانى سىيەمگەرايى دژى باروودۇخى ھەنووكەيى و سيستمى سىياسى-ئابوورى ئىئودەولتەتيە و لە ھەولې چاكسازى ھەمواركردنى باروودۇخەكە بە ئاراستەي گەپىشتن بە سيستمى دلخوآزە بەمەبەستى دەستبەرركردنى ئاسايىش و بەرژەوھەندىيە كۆمارى ئىسلامىي ئىران و ولتاتانى ناسراو بە جىھانى سىيەم يان ھەرەوھەكو ئىستاكە لە پاش رووخانى يەكېتى سۆفېت و بلۆكى رۆژھەلات لە سالى (1991) پېي دەگوترېت ولتاتانى پەرەنەسەندوو يان باشوور. ئەم گوتارە: بئەماكان، رېسكان، پېوەرەكان و دامەزرەوھە سەرەكپىيەكانى سيستمى ئىئودەولتەتيە ھەكو: دەولتە و سەرەوھەي نەتەوھي و دەستپوونەرەدان لە كاروبارى ئىخۇۋى ولتاتان قبول دەكات، بەلام پرواي واپە كە سيستمى ھەنووكەيى ئىئودەولتەتيە لەرووى رېسا و ياساكان و ھەرەوھە ئابوورىيەوھە دەبېت لە بەرژەوھەندىيە ولتاتانى جىھانى سىيەم كۆپانكارى بە سەردابېت (دەھقانى فيروز ابادى، 1388: ص 180).

يەكېڭ لە نۆرم و پېوەرەكانى بەھايى گرنگ لە ناسنامەي كۆمارى ئىسلامىي ئىران كە رۆلى سەرەكى لە رەفتارەكانى سىياسەتى

دەرۋەيدا ھەيە، پاراستنى بەرزەۋەندى سىستىمى ئىسلامىيە. ئەم پۈۋەرە بەھايىيە لە بواری پەيوەندى دەرەكى كۆماری ئىسلامى ئىران لە گەل سىستىمى نۆدەۋلەتى و ولتانی دىكە، دەتوانىت بېئە ھۆى دووچۆرە رەفتارى جياواز. يەكەم: لە ھەندى دۆخدا بەپنى ئەم بنەمايە بەرزەۋەندى دەۋلەتى ئىسلامى وادەخوازىت، كە لەسەر بنەماي زەرورەتى مانەۋى دەۋلەتى ئىسلامى، ھەۋلېدات خۆى لە گەل بەھا و پۈۋەرە نۆدەۋلەتھەكان بگۈنچىنىت يان قبوليان بكات ھەرچەندە كاتى بىت. دووھەم: لە ھەندى دۆخدا ئەم بەرزەۋەندىيە بە مانای پاراستنى بەھاكان و رىساكانى ئىسلامى و رىگرتە لە نفوزى بىگانەكان لە ولت كە لەم حالەتەدا، بۆ پاراستنى ئەم بەھا بالايانە دەتوانىت پۈۋەر، بەھا، رىسا و ياسا نۆدەۋلەتھەكان، لە بەرچاۋ نەگرىت يان پىشلىيان بكات (مىشرزادە، مقاله، 1385: ص 23). لىزەۋە دەتوانىن بلىين كە پاراستنى بەرزەۋەندى سىستىم رەۋايى ھزرى خۆى لە (بنەماي تەقىيە) ۋەردەگرىت. ھەرۋەھا لەمباريە ۋە ئايەتوللا خومەينى دەلىت: "پاراستنى ئىسلام و حكومەتى ئىسلامى، لە نوپۇز گىرنگىر و پىرپايە خترە." (موسوى خمينى، 1377: ص 58). چەمكى پاراستنى بەرزەۋەندى سىستىم (حفف النعام) بە دوو و اتا بەكاردىت: ا- پاراستنى يەكپارچەيى و يەكپىتى نۆخۆبى و دامەرزەۋەكان لە پىشۋى و ناسەقامگىرى. ب- پارىزگارى لە كيانى ئىسلامى و موسلمانان و بەرامبەر ھەرپەشە و ھىزرى دووژمان و كافەرەكان. (نائىنى، 2003: 7). بۆيە فەقىھە شىعەكان لە كۆماری ئىسلامى ئىران پاراستن و دەستەبەركردنى ئاسايشى دەۋلەتى ئىسلامى بە سەرۋى ھەر شتىكى دىكە دادەننن و بە بەرزىرەن ئەرك (واجب) پىناسە دەكەن. تەنانت ئامانجى دروستكردنى حكومەتى ئىسلامى بۆ پاراستنى ئىسلام، دەزانن. (شريعى، 2008: 262-263). بەم پىيەش، كۆماری ئىسلامى راگرتنى بىرپارە شەرعىيەكان و مافەكانى خەلك بۆ پاراستنى سىستىم و تەنانت كارى سىخورى بۆ ئىسلام و پاراستنى ئاسايشى حكومەتى ئىسلامى بە ئەركىكى پىرۋز و رەۋا دەزانن. (امام خمينى، 2010، ج 21: 142).

سېيەم: ناسنامە و سىياسەتى دەرەۋى كۆماری ئىسلامى ئىران

بە سەر كەۋتى شۆرپى ئىسلامى ئىران، ئايەتوللا خومەينى ۋەك رىبەرى ئەم شۆرپە پىداگىرى لەسەر رەھەندى سىياسى ئايديا و بنەما ئىسلامى و شىعەيەكان و پەيوەندى ئايين لە گەل سىياسەت دەكرد و بەم پىيە ئامانجى كۆتايى شۆرپى ئىسلامى بە گەرپانەۋەي ناسنامە ئىسلامىيەكە بۆ ئىران دەزانى. (امام خمينى، صحىفە نور، ج 5، 1991: 178). لەلايەكى دىكەۋە، گىرنگى ھزرى سىياسى/فەقىھى شىعە بۆ كۆماری ئىسلامى لەۋە دايە كە پىكھىنەر و بنىاتنەرى تىگەپىشتنى موسولمانان و سىستىمى سىياسى كۆماری ئىسلامى ئىرانە لە جىھان كە تەعامولى لە گەل دەكەن، بەۋ و اتايە كە جىھان و سىستىمى نۆدەۋلەتى لەم روانگەيەۋە و اتادار يان مانادار دەبىت. لە روانگەيەكى دىكەۋە، فەقىھى سىياسى شىعە پىناسەي سىياسەت و چۆنپەتى جىيەجىكردنى دەكات. ھەرۋەھا دەستىنشانى دۆست و دووژمن و پەيوەندىەكان و دۆخى ئاسايش و ئاسايشى دەكات. بەۋ پىيەي كە كۆمەلە پۈۋەر و بەھايەكە كە چوارچۆپەي رەفتارى ئەم سىستىمە سىياسىيە دەستىنشانەكات. (شبان نيا، 2006: 102).

تەنانت ھزرى سىياسى/ فەقىھى شىعە بە پالپىشتى ئايەتى (60) لە سوورەتى ئەنفالدا كە دەلىت: "بەرامبەر كافراندا تاۋەكو ئەۋ جىگەبەي كە دەتوانن خۇتان ئامادە بەكەن. تاۋەكو دووژمانى خوا و دووژمانى خۇتان بترسىنن..". بۆ پاراستنى ئاسايشى موسولمانان و حكومەتە ئىسلامىيەكە لە بواری نۆدەۋلەتدا "جىھاد" دىنپتە ئاراۋە. (پىرھىزكار، 2011: 183).

ھەرۋەھا فەقىھى سىياسى شىعە، سىستىمى سىياسى ئىران بۆ پاراستن و دەستەبەركردنى ئاسايشى ئۆمەت و حكومەتى ئىسلامى رادەسپىزىت يان ئەركدارى دەكات كە پەپرەۋى لە چوارچۆپەي بنەما فەقىھىيەكان بكات يان رەچاۋيان بكات. بۆ نمونە، بنەماي فەقىھى "تەفى سەبىل" لە سىياسەتى دەرەۋەدا لەرنگەي دووژمانپەتى يان سىياسەتى رىگەگرتن لە زالىۋونى ناموسولمانەكان و دەۋلەتە زلھىزەكان و بەگىشتى جىھانى رۆژئاۋايى پراكتىزە دەكرىت. بۆيە ھەر ئەمەپىش وادەكات كە رىبەرانى كۆماری ئىسلامى لەژىر كارىگەرى ئايديۋلۇژيائى ئىسلامى سىياسىدا بە توندى روۋبەرۋى بەھا و نۆرم و سىستىم و رىزىمە رۆژئاۋايەكان ببنەۋە و ئەم روۋبەرۋوبوۋنەۋەيە بە شىك لە ئەركى سىياسى و ئايديۋلۇژيائى خۇيانى بزانن. (متقى، 2007: 27).

مادەي (3) لە دەستورى كۆماری ئىسلامى ئىران، حكومەت بە بەرپىسار دەزانىت و راي دەسپىزىت تا ھەموو تۋانكانى خۆى بۆ گەپىشتن بەرادەي بەرزى ھىزى تەۋاۋى بەرگى نەتەۋەي لەرنگەي پەرۋەردەي سەربازى بۆ پاراستنى سەربەخۆبى و يەكپارچەيى خاك و سىستىمى ئىسلامى ولت، بەكارپىنپت. لە پرگەي (16) لە مادەي سېيەم، رىكخستنى سىياسەتى دەرەۋەي ولت لەسەر بنەماي پۈۋەرەكانى ئىسلامى، بەرپىسارىيى بىرايانە بەرامبەر ھەموو موسولمانان و پالپىشتى و پىشتىۋانى بىۋچان لە زولملىكراۋانى ھەموو جىھان بە ئەركى دەۋلەت دەزانىت (دەستورى كۆماری ئىسلامى ئىران، ھەمواركرۋى سالى 1989).

لەم چوارچۆپەيەدا، كۆماری ئىسلامى ئىران ھەۋلەدەت بۆ دروستكردن و پىناسەكردنى ناسنامەيەكى نوچ بۆ جىھانى ئىسلام و پىشكەشكردنى دۆكتورىنى (دىموكراسى ئايينى) بۆ ولتاتانى ئىسلامى و پەرەپىدانى خەباتى بىروايى و رىزگارپخوازانە لەسەر بنەماي ئىسلام، لەھەمبەر وىلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمريكا و رۆژئاۋادا ھىزىكى كارىگەر دروستبكات، بۆ ئەم مەبەستەش سوود لە بزوتنەۋە رىزگارپخوازەكان و بنەماكانى ھزرى جىھاد و دژايەتى ئىستىكبار و بلاۋكردنەۋەي رۆحى سەربەخۆبىخۋازى بۆ دژايەتلىكردنى ئىسرائىل ۋەردەگرىت و ھەۋلەدەت كە ئەمە لەسەر بنەماي نەتەۋەي و عەرەبى نەبىت، بەلكوۋ لەسەر بنەماي ئايديۋلۇژىك و ئايينى بىت، بۆ ئەم مەبەستەش كۆماری ئىسلامى ئىران ھەۋلەدەت ھەموو رەگەز و فاكترەكان ۋەكو: بىروايى، ئايديۋلۇژيائى، ئايينى، ژىۋپۇلپىتلىك و تەنانت فاكترەي وزە (نەۋت و غاز) و...تاد، بەكار پىنپت (دەشىرى، 1383: ص 45).

رهفتاری سیاستی دهرهوهی ئەو دەولەتانهی که به شوپش یان بزوتنهوههیک دەسلەتانیان گرتۆته دەست، لەژێر کاریگەری ئەم شوپشەدا، رهفتاریکی شوپشگێرانهیه و ناچێته ژێر رێسا باوهکان یانوهک دەولەتانی ناسایی عەقڵانییهت و بەرزهوهندی نەتەوهیی و پێشبینیکردنهوه. شوپشگێرەکان دەیانەوێت بێماکانی شوپشەکانیان لە چوارچۆیهی سنوورهکانیاندا قەتیس نەمێنێتەوه و هەناردە دەرەوه بکریت. بۆیه سرووشتی هەر شوپشێک پەرەسەندن و بڵاوبوونەوهیهتی و، کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش که لە ژێر کاریگەری هزری سیاسی شیعە و روانگە جیهانگەرای و دادپەرەوری تەوهریدایه، بەردەوام هەولی فراوانبوون و دزایەتی پێکھاتە هەنووکەییەکانی سیستمی نیۆدەولەتی دەکات و رەواپەتی خۆی لە بێما هزری و فیهیهکانی شیعە وەرەگرێت، وەک: (الامر بالمعروف والنهي عن المنکر)، (الدعوة)، (العدالة)، (نفي سبيل) و... هتد (حسینی، 1387: ص 863).

یهکیک لە رەگەزەکانی ئایدۆلۆژیای ئیسلامی-شیعیی که رۆلی گرنگی لە چیهی و چۆنییهتی پەيوه‌ندییه‌کانی دەولەتی ئیسلامی (ئێران) لە سیستمی نیۆدەولەتیدا هەیه، بێما (تەهەلا و تەبەری)یه، لەم روانگەیهوه (تەهەلا) بە مانای دۆستاپەتی و بە تاپیەت دۆستانی خۆپە و دروستکردنی پەيوه‌ندی و ئەولەویەتدانه بە تەعامول لەگەڵیان. (تەبەری)یش بە مانای بێزاری و نەفرەت لە دووژمنانی خۆ و بەرەرهەکانی لەگەڵ کافرەکان. لەسەر ئەم بێمایە پێوه‌ریک دروستدەبێت بۆ دابەشکردنی وڵاتانی جیهان لە سیاسەتی دەرەوهدا بۆ شەش گرووپی: (برا، بێلابەن، سەرکەش) لە گرووپی وڵاتانی موسڵمانان و (دۆست و بێلابەن و دووژمن) لە گرووپی وڵاتانی کافرەدا، پێشکەش دەکات. هەرەها ئەولەوییهتی پەيوه‌ندییه‌کان لە سیاسەتی دەرەوهدا دەستنیشاندهکات، یەکم: پەيوه‌ندی لەگەڵ وڵاتانی جیهانی ئیسلام، پاشان وڵاتە دراوستیکان و دواتریش دەولەتانی سەرۆ ناوچەیی که بە دارولحەرب ناسراوه (موسوی زاده، 1387: ص 211). مەبەست لە "دارالحرب" ئەو وڵاتەیه که لە دۆخی جەنگدایە لەگەڵ ئیسلام و موسڵمانان. هەرەها فیهیه شیعەکان پێوه‌ری "دارالحرب" بە سەرۆهیری کافرەکان و جیهی جیکردنی بێپارەکانی نا-خوایی دەزانن. بەم پێی "دارالحرب" لە فاکتەرەکانی هەرەشه‌کەری سەر ناسایشی نەتەوهیی دەولەتی ئیسلامییه و بۆیه حوکم یان بێپارەکانی "جیهاد" دەربارەری رووبەرۆبوونەوهی ئەو مەترسی و هەرەشه‌یه دارژێراوه. (عمید زنجانی، 1993: 261).

لەم روانگەیه و بە پێی نیۆه‌رۆکی سیستمی سیاسی-ئایدۆلۆژیایی کۆماری ئیسلامییهوه، سنووره بروایی و ئایدۆلۆژییه‌کان جیکە سنووره جوگرافیاپییه‌کان دەگرنهوه و ناسنامە کۆماری ئیسلامی لە رەگەزەکانی ناسنامە ئیسلامی، ناسنامە شوپشی ئیسلامی و ناسنامە ئێرانی پیکدیت، ئەوانەش پیکهوه گریڤراو و تیکتالون و لەکاتە جیاوازه‌کاندا لەوانەیه رەگەزیکیان بەهێزتر بێت. کاریگەری ناسنامە نەتەوهیی لە کۆماری ئیسلامی لەسەر سیاسەتی دەرەوه لە ریکگی پێناسەکردن و دەستنیشانکردنی رۆلە جیاوازه‌کاندا دەبێت، چونکه پیکهاتەکانی ناسنامە کۆماری ئیسلامی جیاواز و فرە چەشن، ئەو ئەم دەولەتە رۆلی فرە و جیاوازی دەبێت لە سیاسەتی دەرەوهدا، بۆ نموونه رۆلەکانی بریتین لە: دەولەتی دادپەرەور تەوهر و دزی زۆلم، بکەری دژ دەسلەتانی زالی ناوچەیی و نیۆدەولەتی، دزی ئیمپریالیزم و زایونیزم، دزی ئیستکبار، سەنگەری شوپشی رزگارکەرانه، بەرگریکاری ئیسلام و شیعە، پشتیوانی چەوساوه‌کان (موستەزەفین)، ئیلهامبەخشی لە جیهانی ئیسلامدا، ناوه‌ندیبوونی جیهانی ئیسلام، دەولەتی نموونهی بالا و سەرەشق، یارمەتیدەری بەکیتی و بەگرتوویی جیهانی ئیسلام، دەولەتی پێداچوونەوه‌خوێ و پیکهاتەشکین، دەولەتی سەرەخۆ، پشتیوانی بزوتنهوه رزگاریخوێه‌کان، هاوپەیمانی وه‌فادار و... تاد (دهقانی فیروز ابادی، 1386: ص 79).

بێمای بانگەشه‌کردن و بانگخوێ، لە گرنگترین بێماکانی سیاسەتی دەرەوهی حکومەتی ئیسلامییه (شیعییه) که سرووشتی سیاسەتی دەرەوه لە روانگە ئیسلامهوه (تەشه‌یوع) شرۆفە دهکاتەوه. بە پێی ئەم روانگەیه، وادادەنرێت که ئەم کارە لەسەر بێمای پەيام و بەرپرسیاریتی جیهانیی ئایینی ئیسلامه وهک دواپین ئایین که لە چوارچۆیهی بختەوه‌ری هەموو مرۆفەکاندا یە و پێویستە بانگەشە بۆ بکریت و ئەمە جوړیکە لە ئەرکی سیاسی و ئایینی بۆ حکومەتی ئیسلامی بە مەبەستی سەرکەوتنی کۆتایی (مزوینی، 1374: ص 66). لێرەوه یەکیک لە بێماکانی سیاسەتی دەرەوهی کۆماری ئیسلامی ئێران که دەرەواپشتهی سیستمی هزری-ئایینی و ئایدۆلۆژیای تاپیەتی مەزەه‌بی دەستەبژێر سیاسییه‌کانییهتی، بێمای بانگەشه‌کردن یان بانگەوازکردن که لە وتەکانی رێبەرانى بالای کۆماری ئیسلامی ئێران بە پره‌نسیپیکی بێه‌تیی لە سیاسەتی دەرەوهدا ناو دەبردیت. مەبەستیش لێی بڵاوکردنهوه و گەشه‌پێدانی هزری ئیسلامی-شوپشگێرانه‌یه و بانگەواز بۆ بێماکانی ئایینی ئیسلام و پەیره‌وکردنییهتی (زارعی، 1391: ص 99). بێمای بانگەشه‌کردن بۆ ئیسلام (شیعه)، سرووشت و چۆنییهتی جیهاد و هەناردەکردنی شوپشیش شیدەکاتەوه. لە لایەکی دیکەیش قبولنەکردنی نۆرم یان پێوه‌ره‌کانی نیۆدەولەتی و سیستمی جیهانی و هەولده‌دات بۆ دروستکردنی پێوه‌ر و سیستمیکی نوێ بۆ بەکیتی و پەگرتوویی جیهانی ئیسلام و ئۆمەتی ئیسلامی، هەرەها بڵاوکردنهوهی کولتووری شه‌هادەتخواری و چاوه‌روانی هاتنی رزگارکەر. لەم روانگەیهوه، ئاشتی و ناسایش تەنیا لەسەر بێمای دادپەرەوری سەقامگیر و جیکر دەبێت که ئەمەش روونادات تەنیا بە سڕینه‌وهی زۆلم و زۆرداری لە ریکگی جیهاد لە پێناو شەریعه‌تی خۆ، ئەمەش لە سیاسەتی پشتیوانیکردنی موستەزەفان و بزوتنهوه رزگاریخوێه‌کان لە سیاسەتی دەرەوهدا رەنگەداتەوه (موسوی زاده و جاودانی مقدم، 1387: ص 213).

لێکەوتە و دەرەواپشتهی دەرەکی ئەم بێمایە لە روانگە سیستمی هزری-ناسنامەیی کۆماری ئیسلامی دا، بریتیه لە پالپشتی و پشتیوانی ئابووری لە لایەن، ئیمام یان وه‌لی ئەمری موسڵمانان بۆ بەده‌سته‌نانی پالپشتی و داکوکی بۆ جیهاد. ئەمەش بە ئامانج و مەبەستی دوو دەستە خەلک و لایەن دەرکریت:

1- ئەو کەس و لایەنانه که هیز و دەسلەتانیان هەیه و دەرکریت بۆ بەرزه‌وه‌ندی موسڵمانان یان دەولەتی ئیسلامی بەکار به‌یندرین.

ب- ئەو كەسانەى كە ھىزى مادىيان نىيە، بەلام دەكرىت بۇ بەرژەۋەندى دەۋلەتى ئىسلامى بەكاربەندىرئىن. (شريعى، 2008: 313). بۇيە لە بوارى سىياسەتى دەرەۋەدا ئەم بىنەمايە بەرامبەر دەۋلەتاندە دەكرىت و لەرئىگە پالپىشتى سىياسى، سەربازى، چەك، ئابوورى و دانپىندانان بە دەۋلەت و..تاد، جىيەجىدەكرىت. ھەرۋەھا لەرئىگە پالپىشتى و يارمەتتى سەربازى و دارابى و..تاد، بۇ پارت و رىكخراو و بزوتتەۋەگەلئىك دەكرىت كە پالپىشتى لە سىستىمى ئىسلامى دەكەن. (شكورى، 1998: 424-427). ئەمەش لە چوارچىۋە ستراتىيى سىياسەتى دەرەكى و دىپلوماسىيى كۆمارى ئىسلامى ئىران ۋەك ئامرازى پاراستنى ئاسايىشى نەتەۋەيى ئەنجامدەدرئىت. ھەرۋەيە ئىمە پىشتىۋانى توۋندى كۆمارى ئىسلامى لەو بزوتتەۋە توۋندىرەۋانە دەبىنن كە بە تىرۋرىست ناسىنراۋن ۋەك؛ حىزبۇللاى لوبنان و ھەماس و جىھادى ئىسلامى فەلەستىن و ھووسىيەكانى يەمەن و..

لەلەيكە دىكەۋە، ئايدىا و بىنەماي چاۋەرۋانى بۇ دەرەكەۋتن و ئاشكراۋونى ئىمامى زەمان (مەھدى)، يەككى دىكە لە رەگەزەكانى ناسنامەى ئايىنى-شيعى كۆمارى ئىسلامى ئىران. ئىرانىيەكان بە پىشتەستىن بە ھەندى گىرانەۋە (روايت) دەربارەى بزوتتەۋە و ھەستەنەۋە لە رۇژھەلئەتەۋە پىش لە دەرەكەۋتن و ئاشكراۋونى ئىمامى مەھدى، كۆمارى ئىسلامى ئىران بە ئەركى خۇى دەزانىت كە بەستىنى بەدىھاتنى ئەم ئايدىايە ئامادە بكات (عشقى، 1379: ص62). ئەم گىرانەۋانە ۋادەكات ئىرانىيەكان تىگەپىشتىكى تايەتايان ھەبىت بۇ پىگەى خۇيان لە جىھان و ھەۋلەبەن بۇ ھەناردەكردى شۇپش، ھەرۋەھا ھەۋلەدان بۇ دوۋبارە دارىشتەۋەى سىستىمى نۆۋدەۋلەتى ھەنۋوكەيى و پىشتىۋانىكردىن لە بزوتتەۋە رزگارخاۋازەكان لە رەنگدانەۋەكانى بىنەما و ئايدىاي ئاشكراۋون و دەرەكەۋتنە لە سىياسەتى دەرەۋەى كۆمارى ئىسلامى ئىراندا (فاچلى نىا، 1388: ص296).

ھەرۋەھا، رۇخى بەرخۇدان و خەباتگىرى كە دەرەۋايشتەى ئامۇگارىيە مەزھەبىيەكانى شىعەبە، بوۋەتە پىۋەرئىكى ناسنامەى بۇ ئىران. ھەر لەسەر ئەم بىنەمايەبە كە كۆمارى ئىسلامى ئىران ھەرچۇرئىك لە سازش لە بەرامبەر گۇشارەكانى سىستىمى نۆۋدەۋلەتى، لەسەر پرس و بابەتە جىاۋازەكاندا (ۋەكو ۋەلانان يان پاشگەزىۋونەۋە لە پەرەپىدانى پرسى ئەتۆمى و پەرەپىدانى تۋانا موۋشەكىيە دوۋرەۋاۋىز و بالستىيەكان و ھەناردەكردى شۇپش و ھەرۋەھا پالپىشتى لە بزوتتەۋە توۋندىرەۋەكان ۋەك: حىزبۇللاى لوبنان و ھەماس و جىھادى ئىسلامى و ھووسىيەكان و تەننەت دۇبەتى ئىسرائىل و ئەمرىكا و...) رەتەدەكاتەۋە و درىژە بە سىياسەتەكانى خۇى دەدات. چۈنكە بە پىي ئەم پىۋەرە ناسنامەبىيە، رۇخى سازشەكردىن و خۇراگرى لەبەرامبەر كىشە و گۇشار و ئابلۋوقە و گۇرمتەكاندا، بۇ رىبەر و دەسەلئەدارانى كۆمارى ئىسلامى ئىران بۆتە بەھابەك لە سىياسەتى دەرەۋەى كۆمارى ئىسلامى ئىراندا (رسولى پانى ابادى، 1390: ص99).

لە رۋانگەى دەستەبۇزىر سىياسىيە ئىسلامىيەكانى كۆمارى ئىسلامى ئىران، دەۋلەت رەھەندىكى سەرۋو نەتەۋەى ھەبە و رەۋابى خۇى لە خواۋەندەۋە ۋەردەگرىت و ئەمەش بەۋ مانايەبە كە سەرۋەرى نەتەۋەى و سەرۋەرى ئىلاھى پىگەۋە كۆدەكرىتەۋە. سەرۋەرى كە لەلەيەن خواۋەندەۋەبە لەرئىگە ئىمامەكانى شىعەۋە دەدرىتە "ۋەلى فەقىە" و لىزەۋە ئىسلام (تەشەبۇع) رەگەزى بىنەرەتتى پىگەئىنەرى ناسنامەى كۆمارى ئىسلامى ئىرانە و نەتەۋەگەرايى (ناسىۋناليزم) لاۋاز دەبىت. بەم پىيەش ئىران بەشئىكە لە ئۆمەتى گەرەى ئىسلام و دەبىت سىياسەتى دەرەۋە ھەۋلەبەت كە بەرژەۋەندىيەكان لەسەربىنەماكانى ئىسلام-شىعەبە پىناسە بكات و دابرىژىت، ھەرۋەھا پىۋىستە دەۋلەت ئەرك و بەرپرسىارىيى ئىسلامى و سەرۋو-نەتەۋەبى خۇى بەجى بگەبەنىت (فرزانە پور، 1388: ص129).

لەلەيكە دىكەشەۋە، بەپىي چەمكى "ۋىلايەتى فەقىە"، بوارى جوگرافىيى دەسەلئەكانى ۋەلى فەقىە لە چوارچىۋەى جوگرافىيىدا سنووردار نابىت، بەلكوۋ سەرۋو نەتەۋەبىيە و ھەموو موسولمانانى جىھان دەگرىتەۋە و ئەركى ۋەلى فەقىە رىبەرەبەتى و ئاراستەكردىن و رىكخستىن و ھەماھەنگى ھەموو موسولمانانى جىھانە بۇ ھاتنە ئاراي ئۆمەتى تاقانەى ئىسلامى و دروستىۋونى ھۆكۈمەتتىكى جىھانى ئىسلامى. لىزەۋەبە كە نەتەۋە بەشئىكە لە ئۆمەتى ئىسلامى و ئاسايىش و بەرژەۋەندىيەكانى بە پىي ئاسايىشى ئۆمەتى ئىسلامە. (كرىمى ملە، 2014: 707).

دوۋ نوۋسەر بە ناۋەكانى (مايكل بارنىت و شىلى تىلھامى)، برۋاۋانۋايە كە ناسنامەى دروستكراۋى پاش شۇپشى ئىسلامى لەسەر بىنەماى ناسىۋناليزمى مۇۋۋىي ئىرانى و ئىسلامى سىياسى-شيعى و دۇبەتى ئىمپىريالىزم، سىياسەتى دەرەۋەى كۆمارى ئىسلامى ئىران ئاراستە دەكات و رەۋابى پىدەدات. ھەرۋەھا برۋاۋانۋايە سەردەمانئىك يان لە قۇناغئىك كە رەگەزى ناسىۋناليزم لە ئىراندا زالبوۋ، ئەۋە سىياسەتى ھىرشەبەرەنە و بەرفراۋانخۋازى و نفووزى ناسىۋناليزمى ئىرانى لە سىياسەتى دەرەۋەدا ئەۋەلەۋىيەتى ھەبوۋ، بەلام رەگەزى ناسنامەپىدەرى شۇرئىگىرى و ئىسلامى سىياسى-شيعى بوۋە بىنەماى فراۋانخۋازى و سەرپەرەبى جىھانى ئىسلام لە سىياسەتى دەرەۋەى ئىراندا (بارنت و تلھامى، 1383: ص17-19).

تەننەت دەۋلەتى نەتەۋەبىيە (Nation-State) لە گوتارى شيعى-ئىسلامگەراى كۆمارى ئىسلامى ئىراندا، لە چوارچىۋەى ئايدۇلۇۋىيى ئىسلامى-شيعىدا پىناسە دەكرىت. لەسەر بىنەماى تىۋرى سىياسى شيعە، دەۋلەتى ھەرىمى و نەتەۋەبى رەسەنايەتى شەرى نىيە، چۈنكە ئەۋ سنوورەنەى ئىستا كە موسولمانان دابەشەدەكات، رەۋا نىن. ھەرۋەھا دەۋلەتى نەتەۋەبى نەتەۋە لەخۇ دەگرىت، كە لە ئىسلامدا رەسەنايەتى نىيە. بەلكوۋ كۆمەلگەى سىياسى رەۋا لە ئىسلامدا ئۆمەتە و ئۆمەتى ئىسلامى بەماناي كۆمەلئىك موسولمانان كە لەرئىگە ئايىن و برۋاى ھاۋەشەۋەۋە لە جىگەى نەتەۋە، كۆمەلگەىيەكى ھاۋەش پىكدىنن و دەۋلەتى ئىسلامىش بەرپرسىارە كە زەمىنە و ئىمكانات و تۋاناي پىۋىست بۇ ھاۋولئەتايى ئۆمەتى ئىسلامى بۇ گەپىشتىن بە ئامانجە پىرۋزەكانىان دەستەبەر بكات. بەپىچەۋانەى دەۋلەت _ نەتەۋە، كە ئايدۇلۇۋىيى ناسىۋناليزم زىرخانەكى پىكدىنئىت، بەپىي چوارچىۋەى ھەزرى و لۇۋىكى كۆمارى ئىسلامى لە دەۋلەتى ئىسلامىدا بىنەماى ئايدۇلۇۋىيى ئىسلامى-شيعى ئەۋە پىكدىنئىت (دەھقانى، 1384: ص62-63).

بەگىشتى لەم روانگەيەدا، دەولەت و حكومت و حوكمرانى سەرچاوه يەكى ئىلاھى و ئايىنى ھەيە. لەم سۆنگەيەو ھەيە بەنەماي پاراستنى دارولئىسلام و پاراستنى سىستىمى ئىسلامى لەسەربنەماكانى فىقھى شىعيەو ھە (اوجب الواجبات) دادەندىرت، و اتا ئەركىكە كە لە سەرھەي ھەموو ئەركەكانەو ھەيە، كە ئەمەش دەبىتە گىرنگىرىن و بەنەرەتتىرىن بەنەماي سىياسەتى دەرھەي كۆمارى ئىسلامى ئىران كە لە تيۇرىيەكانى پەيوەندى نۆدەولەتى بە ماناي پاراستن و مانەو ھەي دەولەت لەسەربنەماي دەولەت - نەتەو ھەدا خراو ھەتە روو، بەلام لە روانگەي فىقھى ئىسلامى-شىعى، جوگرافىي سىستورى بروايى و ئايدۆلۆژىيى ئەم سىستورى دىيارىدەكات (سىد نژاد، 1389: ص8).

رۆلى كۆمارى ئىسلامى ھەك "ام القرى" لە جىھانى ئىسلامدا

بەكۆكى دىكە لە تايبەتمەندىيە گىرنگە ناسنامەيەكانى سىستىمى كۆمارى ئىسلامى، دەرگەوتنى ئەم دەولەتەيە ھەك "ناو ھەند و رىبەرى جىھانى ئىسلام" يان "ام القرى لە جىھانى ئىسلام" دا. ئەم رۆلە ناسنامەيە رىشەي لە سەرچاوه و اتايەكانى پىكھىنەرى ناسنامەي سىستىمى ئىسلامى ئىراندايە. سەرچاوه گەلۆكى ھەك: خستەنە روو و بەرجەستە كىردنى ئۆمەت لە برى نەتەو ھە، ھەولدان بۆ دروست كىردنى حكومەت كۆكى ئىسلامى تاقانە لە جىھاندا، بەجىھانى كىردنى ئىسلام و پاراستنى بەرژەو ھەندىيەكانى ئەم سىستەمە ئىسلامىيە. بەپى ئەم تايبەتمەندىيە و راقەي دەقەكان، "دارالاسلام" يەك و لاتە و يەك دەسەلات و سەرھەرى ھەيە و بەم پىيە يەك كۆمەلگە يان ئۆمەتى ھەيە. بۆيە رىبەرانى كۆمارى ئىسلامى بەپى ئەم تىگەيشتنەي كە لە پىگە و رۆلى دەولەتەكەيان ھەيە، ئەو دەولەتەكەيان ناو ھەندى ئەم "دارالاسلام" ھەيە، كە دەتوانىت رىبەرايەتتى ئۆمەتى ئىسلامى بگىرتە ئەستۆ. ھەرھەدا بەپى دكتۆرىنى ناسراو بە "ام القرى" ئەگەر دەولەت كۆكى لە نۆوان دەولەتانى ئىسلامىدا بوو بە "ام القرى" - جىھانى ئىسلامى، ئەوكاتە سەرگەوتن و شگىستى ئەو دەولەتە برىتەيە لە سەرگەوتن و شگىستى ھەموو جىھانى ئىسلام. بۆيە پاراستنى ئاسايش و مانەو ھەي "ام القرى"، لە سەرھەرى ھەموو ئەركەكانەو ھەيە. دەرھەرى ئەم رۆلەي كۆمارى ئىسلامى، ئايەتوللا خومەينى دەلەت: "پىمروكە جىھانى ئىسلام سىستىمى كۆمارى ئىسلامى ھەك تابلۆيەكى گىشتگىر بۆ چارەسەر كىردنى كىشەكانى خۆي و ئىنادەكات." بۆيە كۆمارى ئىسلامى، خۆي بە "دلى جىھان" دەزانىت، و ئاسايشى ئەم دەولەتە لەسەرھەرى ئاسايشى جىھانى ئىسلامىدايە. بەم و اتايە پاراستنى ئاسايشى كۆمارى ئىسلامى، بەواتاي پاراستنى ئاسايشى جىھانى ئىسلامە. بەپى ئەم رۆلە ناسنامەيەي كۆمارى ئىسلامى، پىگەي كۆمارى ئىسلامى بە پىگەيەكى گىرنگە دادەندىرت، بۆيە ناكىرت لە سىستورى جوگرافىيەكانى خۆيدا خۆي قەتەس بگاتەو ھە. بەم مانايە كە كۆمارى ئىسلامى، پىويستە بە شىوازيك سىياسەت و دىپلۆماسىي خۆي دابىرتىت كە لە ئاست پىگەكەي لە جىھانى ئىسلامدا بىت.

چوارەم: ناسنامە و سىياسەتى فراوانخووزىي كۆمارى

ئىسلامىي ئىران لە سىياسەتى دەرھەدا

بەلەينەكانى دەستورى كۆمارى ئىسلامىي ئىران بە نەتەو ھەكان بوو ھەتە ھۆي دروست بوونى كىشە و گىرت لە سىياسەتى دەرھەي كۆمارى ئىسلامىي ئىران لە گەل دەولەتانى دىكە و ئەم پالپىشتى و پىشتىوانىيە لە بزوتنەو ھە رىزگارىخووزەكان، ئاراستەيەكى دژە دەولەت و دژە سىستىمى ھەرگىرتوو ھە دەولەتانى موسلمان يان ناموسلمان، سىياسەتى دەرھەي كۆمارى ئىسلامىي ئىران بە دەستىو ھەردان لە كاروبارى نۆخووزىي خۆيان و پىشتىل كىردنى سەرھەرى و بەنەماكانى ياساي نۆدەولەتى دەزانن. ھەرھەك بەردەوام لە ولاتانى يەمەن، ئازەربايجان، كوھەيت، بەحرەين، عىراق، لوبنان و... تاد، بىنراو ھە، بەلام كۆمارى ئىسلامىي ئىران ئەم پالپىشتىيە، بە دادپەرھەرىخووزى، مروقدوستى و بەپىي بەنەماكانى شەرىعەتى ئىسلامى دەزانىت، ھەرھەك لە مادەي (154) ى دەستوردا ھاتوو ھە يان ئۆمەت تەو ھەرى كە لە مادەي (11) دا ھاتوو ھە. بەگىشتى ئايدىي جىھانگەرايى كۆمارى ئىسلامى لە پىكھاتەي سىستىمى نۆدەولەتى دەولەت-نەتەو ھەتەو ھەردا، كىشە و گىروگىرت بۆ ئىران و كۆمەلگەي نۆدەولەتى دروستدەكات و كىروويەتى (فاچلى، 1391: ص22).

لە برگەي شازدە لە مادەي (3) ى دەستورى كۆمارى ئىسلامىدا ئەركى دەولەتى ئىسلامى و پىناسە دەكات: "رىكخستى سىياسەتى دەرھەكى ولات لەسەر بەنەماي پىو ھەكانى ئىسلام، بەرپىرسىاريى برايانە بەرامبەر بە ھەموو موسلمانان و پالپىشتى بىوچان لە بەشخوراوانى جىھان". ھەرھەدا لە مادەي (154) دا بەلەينى پالپىشتى كىرن لە نەتەو ھە بىبەشەكان دراو ھە: "كۆمارى ئىسلامىي ئىران بەختەو ھەرى مروقت لە ھەموو كۆمەلگەي مروقتايەتى بە ئامانجى خۆي دەزانىت و سەرھەرىخووزىي و ئازادى حكومەتى راستى و داد بە مافى ھەموو خەلكى جىھان دەزانىت." بەگىشتى ئامانجە سەرھەرى نەتەو ھەيەكان لە دەستورى كۆمارى ئىسلامى لە مادەكانى (3)، 11، 152، 153، 154) دا ھاتوون كە بەرگى لە مافەكانى ھەموو موسلمانانى جىھان، پالپىشتى و پىشتىوانى لە چەوساو ھەكانى (موسستەزەفانى) جىھان و يەكپىتى سىياسى، ئابوورى و كولىتورىي جىھانى ئىسلام لە خۆ دەگىرت (نوبى، 1391: ص36).

ھەرھەدا يەك كۆكى لە سەرھەكىرتىن نۆرمەكانى ناسنامەيەي كۆمارى ئىسلامى كە لە كولىتورىي ئىسلامى-شىعيەو ھە سەرچاوه دەگىرت، ھەولدانە بۆ يەكگىرتوويى ئۆمەتى ئىسلامى و بىنا كىردنى حكومەتى ئىسلامى لەسەربنەماي فىقھىي شىعى-ئىسلامى و لەم روانگەيەشەو ھە سىستىمى نۆدەولەتى لە يەكە نەتەو ھەيەكان پىكھە ھاتوو ھە، بەلكوو لە دوو بەرھەي دارالاسلام و دارالھىرى پىكدەت و لەسەر ئەم بەنەمايە بە پىچەوانەي روانگەي رۆژئاوايى، چەمكى (ئۆمەت) لە بەرامبەر چەمكى (نەتەو ھە) دا، رەسەنايەتى و ئەولەوييەتى ھەيە و پاراستنىشى ئەركى ھەر موسلمانىكە و بەنەماي پىكھىنانى ئەم ئۆمەتەش لە جىگەي پەيو ھەستىوون بە ھەرىم و خاكەو ھە، لە

ئىماندارەكان و خاوەن بىرورپوا ھاوبەشەكانەوھ پىكىدېت (كىانى، 1386: ص 67).

جگە لەمانەش، خودى ئايەتوڭلا خومەينى، دامەزرىنەرى كۆمارى ئىسلامى، برىواى بە گەردوونىبوونى ئايىنى ئىسلام و مەزھەبى جەعفەرى دوازدە ئىمامى و ھەناردە كردنى بۇ ھەموو جىھان ھەبوو و بە وتەى خودى "خومەينى" ئىسلام تەنيا بۇ و ئاتىك يان چەند و ئاتىك يان تەنانت بۇ موسولمانەكان نىيە، بەلكو ئىسلام بۇ ھەموو مرۇقاھەتى ھاتووھ و ئىسلام دەيەوئەت ھەموو مرۇقاھەتى بخاتە ژىر سىبەرى دادپەرورەرى خۇى. لەئەنجامدا، ئەم تىگەيشتنە لە ئامانجى سىستىمى جىھانىي ئىسلامى وادەكات ئىزان وەك تەنيا كۆمارىكى ئىسلامى- شىعى لە ژىر حكومەتى وەلى فەقىھە ھەولبەدات، شۆرشى خۇى ھەناردەى ھەموو جىھان بكات. ھەرچەندە لەسەر چۆنپەتى و شىوازى ھەناردەكردنى شۆرپش لەنئوان تىورسىپىنەكانى شۆرپشى ئىسلامى ناكۆكى ھەبە و ھەبووھ. بەلام لە چوارچىوھى ئايدۇلۇژياى شۆرپشگىرانەى ئىسلامى-شىعى بەھووى ھەبوونى شۆرۇمەى ھزرىي تايبەت، كۆمارى ئىسلامى و شۆرپشى ئىسلامى ناتوانىت لەسنورى تەسكى خۇيدا بىنئىتەوھ و بەناچار دەبىت بەرەو دروستكردنى پەيوەندى لەگەل لايەنەكانى دىكە بروات. ئەمەش وادەكات لە پەيوەندىيە دەرەكىيەكانىدا، دەولەتى ئىسلامى بەدواداچوون بۇ رىزىك لە ئامانجەكان بكات كە خالى ناوہندى يان ئامانجى كۆتايان ھەولدانە بۇ بەرپاكردنى حكومەتى تاقانەى جىھانى و بەم پىيە ئامانجەكانى دىكە لە خزمەت ئەم ئامانجە كۆتايەدان. (رمضانى، 1381: ص 460). بۇ نموونە كۆمارى ئىسلامىي ئىزان لە پەيوەندى لەگەل و ئاتانى عەرەبى ناوچەكە بە تايبەت و ئاتانى ناوچەى كەنداو، لەرگەى سىياسەتى كولتورپىيەوھ، ھەولى زياتركردنى كاريگەرى ئىزان و زياتركردنى نفوز دەدات، ئەمەش بەپىي ئەو ھاوبەشپىيە ئايىنى و مېژووويانە و نزيكى جوگرافياىي و بوونى ئىرانىيەكان و شىعەكان لەم و ئاتانەدا، ھەرورەھا لەرگەى ئالوگۆرى بازىرگانىيەوھ.

دەرئەنجام

رەھەند و سەرچاوەكانى ناسنامەيى لە كۆمارى ئىسلامى ئىزان فرە و جۇراوچۆرن، وەكو: مېژوووى ئىزان و رەگەز و ھۆكارە مادى و مانايەكان كە بوونەتە ھۆى تىگەيشتنى تايبەت لە (خود) و (ئەوتىر) لەلای ئىرانىيەكان، ھەرورەھا رەگەزى ئايىنى، مەزھەبى شىعەى دوازدە ئىمامى، زالە بەسەر سىستىمى سىياسى و تىگەيشتنى دەستەبۇزىرە سىياسىيەكانى كۆمارى ئىسلامى ئىزان. ئەوھش بۆتە ھۆى ئەوھى كە رۆلى تايبەت و جىاواز بۇ خۇيان پىناسە بكن، وەكو: دەولەتى دادپەرورەريخواز، دەولەتى دژى ستەم و زۆردارى، دەولەتى دژى ئىمپىريالىزم و زايۇنيزم، دژى كۆلۇنئاليزمى جىھانى، بەرگرىكارى ئۆمەتى ئىسلامى و شىعەكان، ناوہندى جىھانى ئىسلام، پشنتىوانى بزوتنەوھ رزگاربخوازەكان، ھەرورەھا ئەم سەرچاوە ئايىنى - ئىسلامىيە، كە لەسەر بنەماى فىقىھى شىعە و جۆرە روانگەيەكى تووندەرەوانە و خویندەنەوھى تايبەت بۇ ئايىنە، لەسەر كۆمەلئىك بنەماى ھزرى راوہستاوھ كە بووہتە بەشئىك لە ناسنامەى كۆمارى ئىسلامى، وەكو: بنەماكانى دادپەرورەريخوازى، بنەماى ولايەت و رىبەرپەيتى فەقىھە، بنەماى (تەوہلا و تەبەرى)، بنەماى بانگەشەكردن، بنەماى دارولئىسلام و دارولحەرب، تەقىيە و چاوەرپوانى دەرەكەوتنى ئىمامى مەھدى بۇ رزگارکردنى ھەموو جىھان، بنەماى شەھادەتخوازى و جىھاد لەپىناو خوا، بنەماى نەفى سەبىل كە بۆتە ھۆى پەپرەوکردنى سىياسەتى (نە شرقى و نە غربى)، ھەرورەھا گوتارى جىھانى سىنپەمگەرايى و بەرگرى لە چەوساوەكانى جىھان، دىسانەوھ ئاراستەى رەفتارى ئىزان دەكات. ئەمە جگە لە فاكتەرى جىوئوپۆلىتىك و جوگرافياىي تايبەتى ئىزان، كە لىرەوھ بەپىي تىورى كۆنستراكتىفىزم، بۆمان پوون دەبىتەوھ كە ئەم بنەما مادى و ھزرىانە، ناسنامەى تايبەتى دەولەتى ئىزان دروستدەكەن، دواتر ئەم تىگەيشتنە و ناسنامەيە دەبىتە ھۆى پىناسەكردنى جۆرىكى تايبەت لە ئاسايشى نەتەوھىي و بەرژەوہەندى نەتەوھىي. لە ئەنجامدا سىياسەتى دەرەوھى كۆمارى ئىسلامى ئىزان، ئامرازى جىبەجىكردن و بەدپەيئاننى ئەم ئامانج و بەرژەوہەندىيە.

لەم روانگەيەوھ، كرۆكى سىياسەتى دەرەوھى ئىزان، ئەوھىيە كە بتوانىت لەرگەى ھۆكارى ئايىن-مەزھەب، ھىلئىك بۇ گوشارخستەسەر دەولەتانى ناوچەكە، كە بە "ھىلالى شىعى" ناسراوھ، دروستبكات. ئەم ھىلە، وەك بەرەيەكى بەرگرى، مەترسى و ھەرەشەكانى سەر ئىزان دوور دەخاتەوھ و لەم رىگەيەوھ پىگەى جىوئوسىياسىي ئىزان بەررتر دەكاتەوھ. كۆمارى ئىسلامى، بەم رىگەيەوھ نەبىت ناتوانىت لە گوشەگىرپوونى جىوئوستراتىژى و تەنانت جىوئىكۆنۇمىك رزگارى بىت، بەھۆى ئەوھى كە لە ژىنگەى ئاسايشىي خۇيدا ھەست بەبوونى ئاسايش ناكات. بە واتايەكى دىكە، پرس و گۆرانكارىيە ناوچەيىەكان بۇ كۆمارى ئىسلامى، رەھەندى ئاسايشىي ھەبە. ئەمەيش دەگەرپتەوھ بۇ ناسنامەى ئەم سىستىمە سىياسىيەى ئىزان و ئامانجە بالاكانى و، بەم پىيەش پىناسەكردن و دەستنىشانكردنى سنورى دۆست و دووژمنەكان و ھەرورەھا بەرژەوہەندىيەكانى. لەم روانگەيەوھ، كىشە و گىروگرفتەكانى كۆمارى ئىسلامىي ئىزان و كۆمەلگەى نۆودەولەتى، دەرھاوئىشتەى ناكۆكى ناسنامەيىە يان بە واتايەكى دىكە، جىاوازى لە بەھا و پۆوہرە زالەكانى سىستىمى سىياسى كۆمارى ئىسلامىي ئىزان و جۆرى تىگەيشتنى رىبەر و دەستەبۇزىر ئايىنى-سىياسىيەكانىيەتى لەھەمبەر بەھاكان، نۆرم و پۆوہرەكان، رىكخراو و دامەزرارەكان و پىكھاتەى سىستىمى نۆودەولەتى، بۇ نموونە: دژايەتېكردنى رۆژئاوا بەگشتى و ئىسرائىل و وپلايەتە يەكگرتووەكانى ئەمريكا بە تايبەت، پرسى پرۆگرامى ئەتۆمى، پالپشتى لە بزوتنەوھ توندەرەوھەكان و. تاد. كۆمارى ئىسلامىي ئىزان بۇ بەرژەوہەندى و ئامانجەكانى، كە فۆرمىكى رىالىستى وەردەگرىت، كەلك لە ئايدىوئۇلۇزى وەردەگرىت، بەلام ئەوھى راستى بى، ناسنامەيى و ئايدىوئۇلۇزىيە. گۆرانكارىيەكانى رۆژھەلانى نۆوہراست، بەتايبەت لەم سالانەى دوايى، بوونە ھۆى ئەوھى كە مەزھەبى شىعە وەك ھىزىكى كاريگەر دەرېكەوئەت و رۆلى كۆمارى ئىسلامىي ئىزان ئەمەى بەرجەستە كردوھ: ھەر لە رووخانى سەددام حوسىن لە سالى (2003) وە، تا جەنگى سى و سى رۆژەى جىزبۆللا لە لوبنان لەگەل ئىسرائىل لە سالى (2006) دا و پرسى سوورىا و جەنگى دژى داعش، گۆرانكارىي

جیو پالیسیکی له هر ژه وه نډی کوماری ئیسلامی ئیران دروستکردووه. چونکه، نامرزی سهره کی کوماری ئیسلامی ئیران بو هه ژموون و کونترپولی ناوچه که، گروپه شیعه کانی لایه نگرى ئیرانن وه کو: حیزبوللای لوبنان، هه شدى شه عبی و، له ناوچه ی که نداویش دا عیراق، سووریا، لوبنان، بهرین، سعودیه و نه وانیدیکه.

سهرچاوه کان:

1. اسکندریان، مهدی، (1383)، هویت و رابگه ایران و اتحادیه اروپایی، کتاب اروپا (3)، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، (2004).
2. آقایی، سید داود و رسولی، الهام، (1388)، ((سازه انگاری و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال اسرائیل))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 39، شماره: 1، (2009).
3. امام خمینی، روح الله (1991)، صحیفه نور، ج 5، تهران: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، وزارت ارشاد اسلامی، 1370.
4. امام خمینی، روح الله (2010)، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج: 21، 1389.
5. بارنت، مایکل و تلهامی، شبلی، (1383)، سیاست و هویت در خاورمیانه، ترجمه: مرتضی بحرانی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، (2004).
6. بیلینس، جان و اسمیت، استیو، (1383)، جهانی شدن و سیاست: روابط بین الملل در عرصه نوین، ترجمه: محمد رضا راه چمنی، تهران: انتشارات ابرار معاصر، (2004).
7. پرهیزگار، غلامرضا (2011)، درآمدی بر مفاهیم مرتبط با نظریه اسلامی امنیت، فصلنامه معرفت سیاسی، سال سوم، شماره: 2، پاییز و زمستان 1390.
8. پلانو، جک. سی و روی، التون، (1375)، فرهنگ روابط بین الملل، ترجمه: حسن پستا، تهران: فرهنگ معاصر، (1996).
9. جوادی ارجمند، محمد جعفر، (1389)، ((هویت و شاخص های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 40، شماره: 1، (2000).
10. حسینی، محمد تقی، (1387)، ((تحول نقش ایران و چالش های پیش رو))، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و دوم، شماره: 4، (2008).
11. دهشیری، محمدرضا، (1383)، ((نگاهی کوتاه به کارنامه ی نظام جمهوری اسلامی ایران درحوزه سیاست خارجی))، قم: مجله دانشگاه اسلامی، سال هشتم، شماره: 23 و 24، (2004).
12. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و نوری، وحید، (کتاب)، (1391)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول گرایی، تهران: دانشگاه امام صادق، (2012).
13. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال و رادفر، فیروزه، (1388)، ((الگوی صدور انقلاب در سیاست خارجی دولت نهم))، تهران: دانشگاه امام صادق، دوفصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، دانش سیاسی، سال پنجم، شماره: 10، (2009).
14. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، (1384)، تحول گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات مؤسسه ایران، (2005).
15. دهقانی، سید جلال، (1386)، ((گفتمان اصول گرایی عدالت محور در سیاست خارجی دولت احمدی نژاد))، تهران: دانشگاه امام صادق، دوفصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، فصلنامه دانش سیاسی، سال سوم، شماره: 5، (2007).
16. رسولی پانی آبادی، الهام، (1390)، ((مبانی بیناذهنی هویت نظام جمهوری اسلامی ایران))، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال چهاردهم، شماره: 51، (2011).
17. رضانی، روح الله، (1381)، چهارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمه: علیرضا طیب، چاپ دوم، تهران: نشرنی، (2002).
18. رمجانی، روح الله، (1388)، ((درک سیاست خارجی ایران))، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبردی، فصلنامه بین المللی روابط خارجی، سال اول، شماره: 1، (2009).
19. زارعی، بهادر، (1391)، ((بررسی جایگاه اصل دعوت در اندیشه اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 42، شماره: 2، (2012).
20. سیدنژاد، سیدباقر، (1389)، ((مطالعه تحلیلی و تطبیقی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با نظریه سازه انگاری))، قم: دانشگاه باقرالعلوم، فصلنامه علوم سیاسی، سال سیزدهم، شماره: 49، (2010).
21. شبان نیا، قاسم (2006)، واژه شناسی فقه راویط بین الملل، فصلنامه علوم انسانی، فصلنامه معرفت، شماره: 102، 1385.
22. شریعتی، روح الله (2008)، قواعد فقه سیاسی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، 1387.

23. شکوری، ابوالفضل (1998)، فقه سیاسی اسلام، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، 1377.
24. عشقی، لیلی، (1379)، زمانی غیر زمان ها: امام، شیعه و ایران، ترجمه: دکتر احمد نقیب زاده، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران، (2000).
25. عگایی، رسول و رسولی پانی ابادی، الهام، (1389)، (بررسی نقش و جایگاه سیاست خارجی در نظریه‌های روابط بین الملل)، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 40، شماره: 3، (2010).
26. عمید زنجانی، عباسعلی (1993)، فقه سیاسی، تهران: انتشارات امیرکبیر، 1372.
27. فاضلی نیا، نفیسه، (1388)، انقلاب اسلامی و نقش مهدویت و انتظار: مجموعه آثار چهارمین همایش بین المللی دکتربین مهدویت، جلد دوم، قم: انتشارات بین المللی المصطفی، (2009).
28. فاضلی، حبیب الله، (1391)، (تفکیک قوا و سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: ضرورت تفسیری مبتنی بر کارآمدی)، تهران: دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، فصلنامه ره‌نامه سیاست‌گذاری، سال سوم، شماره: 2، (2012).
29. فرزانه‌پور، حسین، (1388)، (مقایسه رفتاری سیاست خارجی ایران: گفتمان ارمان‌گرای ارزش محور و گفتمان ایدئولوژیک محور عمل‌گرا)، تهران: انجمن علوم سیاسی ایران، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره: 2، (2009).
30. قزوینی، سید علی، (1374)، (بحثی درباره سیاست خارجی اسلام: پژوهشی در بعد فقهی سیاست خارجی ایران)، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، فصلنامه سیاست خارجی، سال نهم، شماره: 1، (1995).
31. کریمی مله، علی (2014)، الگوی مردم سالاری دینی و امنیت دینی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفدهم، شماره: 2، تابستان 1393.
32. کریمی مله، علی (2014)، تأملی معرفت شناسانه در مساله امنیت ملی از نگاه امام خمینی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفتم، شماره: 4، زمستان 1383.
33. کیانی، داوود، (1386)، منافع ملی جمهوری اسلامی ایران (مجموعه مقالات)، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، (2007).
34. متقی، ابراهیم (2007)، تعارض در ایدئولوژی: بررسی الگوی فرایند تقابل گرایانه امریکا علیه ایران، مجله زمانه، سال پنجم، شماره: 44، 1386.
35. مشیرزاده، حمیرا، (1385)، تحول در نظریه‌های روابط بین الملل، تهران: انتشارات سمت، (2006).
36. مشیرزاده، حمیرا، (مقاله)، (1385)، تحلیل سیاست خارجی ایران از منظر سازه‌نگاری در نگاهی به سیاست خارجی ایران، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، (2006).
37. موسوی خمینی، روح الله، (1377)، ولایت فقیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، (1998).
38. موسوی زاده، علیرضا و جاودانی مقدم، مهدی، (1387)، (نقش فرهنگ در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران)، تهران: دانشگاه امام صادق، دو فصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، دانش سیاسی، سال چهارم، شماره: 8، (2008).
39. نبوی، مرتضی، (1391)، (راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با الهام از قانون اساسی)، (برگرفته از: پژوهشکده تحقیقات راهبردی، فصلنامه‌های پژوهشکده تحقیقات راهبردی).